

A magyar történettudomány külföldi visszhangja

1980

Az 1980-as esztendő folyóirattermését áttekintve nem tapasztalunk lényeges eltérést az előző évi nemzetközi történetész-érdeklődésben hazánk historiográfiája iránt. Az ismertetett művek közül továbbra is – érthető gyakorlati szempontból – előnyben részesülnek a világnyelveken megjelent munkák. Az átfogó témájú szintézisek mellett (ugyancsak az előző évekhez hasonlóan) két korszak története érdeklő leginkább a külföldi recenzenseket – s ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a kutatókat is, hiszen ismertető és a kor szakembere a legtöbbször egy személyt jelent –: a magyar középkor a 16. századdal bezárólag, valamint a 19–20. századi magyar történelem. Az első periódussal foglalkozó ismertetett művek közül különösen meleg fogadtatásra talált az 1514-es parasztháború latin apparátussal ellátott okmánytára, míg az új- és legújabbkori művek között elsősorban Kosáry Domokos Napóleon és Magyarország kapcsolatáról írt francia nyelvű könyve, Berend T. Iván és Ránki György angol nyelvű tanulmánygyűjteménye, Hajdu Tibor angol nyelvű Tanácsköztársaság-monográfiája és Juhász Gyula ugyancsak angol nyelvű munkája a két háború közötti magyar külpolitikáról. A legtöbb tartalmi ismertetést a szlovák folyóiratok adták ebben az esztendőben is. Érdeklődésük a magyar történettudomány eredményei iránt érthető, az annotált forma inkább az ottani kutatók figyelmének felhívását, mint a részletes bírálatot szolgálja. Ahol azonban érdemi értékelést közölnek, ott a kifejezetten szakmai kérdéseken kívül előkerülnek más jellegű problémák is (pl. a tízkötetes magyar történeti összefoglaló hatodik kötetéhez írt szlovák recenzió), egészen a földrajzi nevek kérdéséig (az „Uhorsko-Madarsko” típusú problémák stb.).

Érdekeségként jegyezzük meg, hogy a román szaksajtó – sokéves hallgatás után – ismét közölt klasszikus értelemben vett könyvismertetést Magyarországon megjelent történeti munkáról: Ránki Györgynek az 1944. március 19-i eseményeket feldolgozó művét a *Revista de istorie*, valamint a *Magazin istoric* is bemutatta. A recenziók megjelenésének valószínű magyarozatát az 1980-ban Bukarestben rendezett történetész világtalálkozásban kereshetjük.

Áttekintésünkben helyet kapnak a nemzetközi konferenciákról írt külföldi értékelések is, amennyiben ott magyar kutatók előadással vettek részt.

A kronológiai sorrendben, a magyar történelem szokásos periodizációja szerinti csoportosításban közölt recenzióknál talán feltűnhet, hogy az 1848 és 1945 közötti majdnem egy évszázadot egyetlen periódusnak tekintettük. Ezt kizárólag szerkesztés-technikai nehézségek magyarázzák, ugyanis több olyan munka bemutatása szerepel itt, amelynek spektrumába egy évszázad tartozik. Így egy olyan könyv, amely mind a 19., mind a 20. századi gazdasággal, társadalommal, vagy egy társadalmi réteggel foglalkozik, egy periódusban található meg.

A magyar kutatók által végzett egyetemes történeti vizsgálódások eredményei közül a külföldi recenzensek elsősorban azokat tartották ismertetésre méltónak, amelyek a szűkebb kelet-közép-európai problematikával foglalkoznak.

I. ELMÉLETI, MÓDSZERTANI MŰVEK

KÖPECZI BÉLA: A művelődéstörténet tárgyról és módszertanáról. In: Történelmi Szemle, 1979. 4. sz. 682–692.

Ism.: – Viš –. – Historický Časopis (Bratislava), 28. 1980:3. 454–455.

Tartalmi áttekintés.

II. TÖRTÉNETI FOLYÓIRATOK ISMERTETÉSEI

SZÁZADOK, 1979. 113. évf. 1–6. sz.

Ism.: Lavová, M. – Historický Časopis (Bratislava), 28. 1980:3. 475–477.

Az évfolyam számaiban megjelent fontosabb tanulmányok, cikkek rövid tartalmi áttekintése.

TÖRTÉNELMI SZEMLE, 1977. 20. évf. 1–4. sz.

Ism.: Lavová, Mária – Historický Časopis (Bratislava), 28. 1980:4. 615–616.

Az egyes számokban közölt cikkek rövid tartalmi áttekintése.

TÖRTÉNELMI SZEMLE, 1978. 21. évf.

Ism.: M.L. – Historický Časopis (Bratislava), 29. 1980:2. 306–307.

Számanként a legfontosabb cikkek rövid tartalmi összefoglalása.

VILÁGTÖRTÉNET. Új folyam, 1979. 1., 2. sz.

Ism.: M.L. – Historický Časopis (Bratislava), 28. 1980:3. 477–478.

Fontosabb cikkekről rövid tartalmi ismertetés, a folyóirat szerkezetét még bizonyos mértékig kiforratlannak tekinti.

MUZEUMI KURIR. Debrecen, 1969–1977. Szerk.: Dankó Imre. 1–23. sz.

Ism.: Markuš, Michal – Historica carpatica (Kosice), 1979. 10. köt. 363–364.

Az egyes számok tartalmának vázlatos áttekintését adja..

III. KONGRESSZUSI BESZÁMOLÓK

1/ Magyarország

La formation et le développement des métries au Moyen Âge (V^e–XVIe siècles). Colloque international, organisé par le Comité International des Recherches sur le Origines des Villes, tenu à Budapest 25–27 Octobre 1973. Akadémiai Kiadó, Bp. 1977. 152.

Ism.: Warnke, Charlotte (Frankfurt am Main) – Kahrbücher für Geschichte Osteuropas, 28. 1980:1. 93–95.

HECKENAST GUSZTÁV előadása – a magyarországi vaskohászat a 9–14. században – „lényeges kutatási hiányosságokat pótol!”

Az 1975-ös mátraházi konferencia közreadott anyaga Les Lumières en Hongire, en Europe Centrale et en Europe Orientale. Actes du Troisième Colloque de Mátrafüred 28 Septembre – 2 octobre 1975. (Bp. 1977. Akadémiai Kiadó.)

Ism.: W.H. Zavadzki (Wolfson College, Oxford) – The English Historical Review, 1981. ápr. t. 96. f. 379. 9. 448.

Rövid méltatás.

2/ Német Demokratikus Köztársaság

Tinschmidt, Alexander: Zur revolutionären Umgestaltung auf dem Lande in der DDR und in der Ungarischen VR nach 1945 =Az 1945 utáni falusi forradalmi átalakulásról az NDK-ban és Magyarországon).

Ism.: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 28. 1980:3. 255–257.

Tartalmi beszámoló az 1979-ben, Neubrandenburgban tartott NDK–magyar történéssz vegyesbizottsági ülésről.

3/ Német Szövetségi Köztársaság

KOSÁRY, DOMOKOS: Aufgeklärter Absolutismus – aufgeklärte Ständepolitik. Zur Geschichte Ungarns im 18. Jahrhundert (Felvilágosult abszolútizmus – felvilágosult rendi politika. Magyarország 18. századi történetéhez.) Südost-Forschungen 39. 1980. 210–219.

A Südost-Institut és a Südosteuropa-Gesellschaft meghívására 1980. áprilisában Münchenben tartott előadás szövege.

Adanir, Fikret – Müller, Michael G.: Südosteuropa im Spannungsfeld der Grossmächte 1919–1939. Ein Kolloquium (Délkelet-Európa a nagyhatalmak vonzásában, 1919–1939. Egy kollokvium). Südost-Forschungen 39. 1980. 242–248.

A szerzőpáros az 1979. dec. 6–8. között megrendezett nemzetközi kollokviumról számol be, amelyet a mainzi „Institut für Europäische Geschichte”-ben tartottak. A tanácskozás témája: Délkelet-Európa a két világháború között. Előadást tartottak, ill. a vitában résztvettek a következő magyar kutatók: Ránki, Berend, Ormos, Juhász, Kerekes, Fejes (Schulmann-Feyes).

Ism.: Studi Storici, 1980. jan.–márc. t. 21. f. 1. 211–218. pp.

Délkelet-Európa a nagyhatalmak közötti feszültség terében, 1919–1939.

RÁNKI GY. előadása: Hitel vagy piac? Változás a nagyhatalmak gazdasági hegemonia iránti törekvésében Délkelet-Európában. Átfogó referátumában a szerző az európai gazdaság struktúrájáról ad képet az új korszakban; aláhúzza, hogy a világháború után kvalitatív szempontból új fázis kezdődött, melyben a pénzügyi elem, vagyis a hitelek már nem voltak elegendőek ahhoz, hogy az európai gazdaság felkavart rendjében helyet adjanak a marginális államoknak. Új faktorként lépett fel annak szükségessége, hogy a fenti országok számára új piacokat biztosítsanak mezőgazdasági termelésük fölöslegei felvételére.

JUHÁSZ GY. Anglia Romániára, Magyarországra, Jugoszláviára és Csehszlovákiára vonatkozó politikájáról tartott jól dokumentált előadást (1933–1938), melyben Anglia terhére írja, hogy nem realizálta a náci Németország terjeszkedése meggátolásának elsőrendű szükségességét.

KEREKES L. Az első osztrák köztársaság és próbálkozások Délkelet-Európa integrációjára, 1919–1921. c. előadásában mélyrehatóan elemezte a nagyhatalmak érdekellentéteit, melyek eleve befolyásoltak minden kísérletet az Ausztria–Magyarország felbomlásából született új államok közötti politikai, kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok létrehozására. Ezt súlyosbították még az új államok erősen nacionalista beállítottságú vezető csoportjai közötti éles ellentétek. (Az ismertetés készítője Kerekes előadásához hozzáfűzi, hogy az egész kollokvium kevésbé figyelt fel egy másik faktorra, mely kétségtelenül nagy jelentőségűt bírt a háború utáni közvetlen korszakra, a bolsevik forradalom következményeképp fellépő forradalmi hullámokra.) Kerekes kiemelte a zónával kapcsolatos német érdekek azonnali feleledését, melyek a gazdasági tradíciókból és a Mittel-europa-fogalomhoz fűződő ideológiából táplálkoztak. A német politikai és gaz-

dasági befolyás újraéledését megkönnyítették – szerinte – az amerikai célkitűzések, melyeknek érdekében állt a francia hegemonikus törekvések meggátolása. Ez utóbbi problémával kapcsolatban az ülészak során egymással radikálisan szembehelyezkedő állásfoglalások alakultak ki; a történetírás közismertebb tézisét, a délkeleti sakkjátszma a francia befolyás háború előtti meggyengülésének tételét ORMOS MÁRIA: A francia politika Délkelet-Európában, 1918–1922. c. előadása támogatta. Kiemelte, hogy milyen nagy eltérés van a francia külpolitika nagy stratégiai céljai és gazdaságának gyenge struktúrája között, a nagy gazdasági hierarchiák Amerika felé való radikális fordulása következményeképpen. A francia állásfoglalást szerinte a főbb ipari és pénzügyi csoportok és a kormányzó körök érdekközfefonódása határozta meg.

4/ Olaszország

Instituto Internazionale di storia economica Francesco Datini, Prato-ban 1979. ápr. 25–30-án tartott kongresszusa: Mezőgazdaság és átalakulás az újkor kezdetén.

Imserteti MAKKAI LÁSZLÓ előadását a vizek mezőgazdasági felhasználásáról a 18–19. századi nagy vízszabályozások előtti korszakban a Kárpát-medencében, továbbá ugyancsak Makkai László hozzászólását a kerekasztal-megbeszélésen az ember és a természet viszonyáról. In: Studi Storici, 1980. jan.–márc. t. 21. f. 1. 171–187.

5/ Szovjetunió

Grigulevics, I.R. – Udalcova, Z.V. – Csubarjan, A.O.: Problemü novoj i novejszej isztorii na XV Mezsduarodnom kongresszse isztoriceszkih nauk (Az új- és a legújabbkori történelem problémái a XV. Nemzetközi Történelemsz. kongresszuson). – Novaja i Novejszaja Isztorija, 1981.4. 23–40.

A kongresszus munkáját ismertető beszámoló a következő magyar hozzászólásokat említi:

A román előadók által megtartott „Kelet-Európa, mint a civilizációk találkozási zónája” c. főreferátum szakértői között „NIEDERHAUSER EMIL professzor arra hívta fel a figyelmet, hogy a különböző népek kulturális kölcsönhatásának vizsgálatánál nem alkalmaztak stadiális (lényegében formációs) módszert; továbbá arra, hogy a szerzők túlbecsülték a bizánci hatást, viszont a nyugat-európaiat alábecsülték; valamint arra is, hogy még ebben a jóval későbbi periódusban is túlságosan kiemelték a geto-dák, majd a dáko-román kulturális tradíciókat.”

„A kongresszus résztvevőinek figyelmét felkeltette KŐPECZI BÉLA magyar történész 'A nagyhatalmak kialakulása a XVII–XVIII. században' c. előadása. A szerző ezt a kérdést a feudalizmusnak a kapitalizmussal folytatott harcának összefüggésében vizsgálta, elemezte a belső és a külső tényezők interdependenciáját. Mindezt széles történelmi háttér vizsgálatával, össz-európai méretekben tette.”

„BEREND IVÁN 'A nagy depresszió és Közép-Kelet-Európa' c. előadásában áttekintette, hogy az európai kontinensnek ezen a részén milyen megnyilvánulásai voltak az 1929–1933-as válságnak és bemutatta ennek következményeit a társadalmi fejlődés és az osztályharc szempontjából.”

Vinogradov, V.N.: Voproszú novoj i novejszej isztorii na IV. Mezsduarodnom kongresszse po izucsanziju sztran Jugo-Vosztocsnoj Evropü (A dél-kelet-euró-

pai országok új- és legújabbkori történelme a balkanológusok IV. Nemzetközi konferenciáján). — Novaja i Novejszaja Isztorija, 1980:4. 40–57.

Az 1979-es ankarai kongresszus részletes ismertetése kitér arra, hogy „PALOTÁS EMIL előadása a 19. század utolsó harmadában a Monarchia által folytatott balkáni politika gazdasági tényezőivel foglalkozott. A szerző hangsúlyozta, hogy az 1873-as világgazdasági válság következtében fokozódott az osztrák–magyar kereskedelmi és ipari körök érdekeltsége a balkáni terjeszkedésben. A gazdasági expanzió három területen dominált: a vasútépítés, a dunai hajózás és a kereskedelmi kapcsolatok terén. Ezeknek a fejlődését elemzi és rámutat, hogy a terjeszkedés kiindulópontja az 1878-as berlini szerződés volt.”

IV. MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE

A/ Általános művek

BENDA, KÁLMÁN – FÜGEDI, ERIK: A magyar korona regénye. Bp. 1979. Magvető Kiadó.

Ism.: Bogyay, Thomas von (München) – Südost-Forschungen 39. 1980. 286.

„A zsebkönyv formátumú, kézhez simuló helyes kis kötetet a széles olvasóközönségnek szánták. A szerzők azonban ismert szaktörténészek. A középkortörténész Fügedi a település-kutatásban szerzett érdemeket és a késő-középkori társadalomtörténet specialistája. Benda forráskiadványokkal és 17. és 18. századi politikai, eszméletörténeti kutatásokkal szerzett nevet magának. Munkájukban a szerzők – amelyet a 'szent koroná'-nak 1978 elején történt visszaadása ösztönzött – főként azokat a dokumentumokat beszélgetik, amelyek részben alig ismertek, sőt néhányat itt publikálnak először. A 'Szentkorona' helyenként kalandos történetéből persze a regényesen érdekes epizódokat emelik ki. A mű tudományos-ismeretterjesztő jellegét néhány pontatlan megfogalmazás bánja, a művészettörténeti-archeológiai problémák rövid bemutatásában is vannak hibák. Bizonyíthatóan tarthatatlan az a megállapítás, hogy Erzsébet királyné 1441-ben (helyesen: 1440-ben) III. Frigyesnek elzalogosította a szent koronát. Általában azonban nemcsak a történelem iránt érdeklődő laikusok, hanem a szakemberek is, különösen akik inszigniókkal és az uralkodói ideológiával foglalkoznak, élvezettel és haszonnal olvashatják a könyvet.”

SZÉKELY, ANDRÁS: Illustrierte Kulturgeschichte Ungarns. Corvina Kiadó. Bp. (Urania-Verlag, Leipzig) Jena, Berlin, 1979.

Ism.: Tinschmidt, Alexander – Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 28. 1980:8. 799.

„Ebben a reprezentatív kiállítású kötetben Székely a magyar nép kultúrtörténetét tárgyalja a kezdetektől napjainkig. A szerző érdekes bepillantást nyújt az irodalom, zene és művészet – ideértve az építészetet, valamint a színházat és a filmet – fejlődésébe. A szerző ábrázolja a legfontosabb gazdasági, politikai és társadalmi folyamatokat, a meghatározó osztályerőket és azok harcait. A szerző figyelembe veszi az újabb kutatási eredményeket is és megemlíti pl. a magyar őstörténetnél azt a még vitatott hipotézist, amely szerint a 'késői avarok' a honfoglaló magyarok előcsapatjai. Minden fejezetben

kiemeli a szerző a Magyarországon kívüli kulturális eseményekkel való összeköttetéseket, ösztönző összehasonlításokat tesz és – ahogyan a reneszánsz esetében – megvilágítja a más országokból érkező sokrétű hatásokat is. Székely a Magyarország történelméről és kultúrájáról szóló átfogó tényanyag átadását összeköti a különböző áramlatok és művek szellemes, gyakran szubjektíve hangsúlyozott értékelésével. A részben színes képek gondos válogatása és jó reprodukciója hozzájárul a magyar kultúrtörténet eddig kevésbé figyelembe vett területeinek a feltáráshoz.”

B/ Magyarország történetének őskora és ókora; a népvándorlás kora; régészet

ECSEDY, ISTVÁN: *The People of the Pit-Grave-Kurgans in Eastern Hungary. With contributions by Sándor Bökönyi, György Duma, Antónia Marcsik and Dénes Virágh.* Bp. 1979. Akadémiai Kiadó. (Fontes Archeologici Hungariae.)

Ism.: Preidel, Helmut (München) – *Südost-Forschungen* 39. 1980. 285.

(...) „A szerző különböző érvekkel mutatja be, hogy az itt-ott megkülönböztethető egyes leletsoportokat hova lehet besorolni, de ezeknek a vélt okoknak a többsége nem elég helytálló ahhoz, hogy használható hipotéziseket lehessen felállítani. A szerző megállapításai sem kielégítőek ahhoz, hogy egy kelet-európai sztyeppe nép, nomád állattenyésztők Délkelet-Európában és mindenekelőtt Kelet-Magyarországon való megjelenését bizonyítsák. Ehhez itt túlságosan kevés megbízható megfigyelés van és ezek is alkalmoszerűek, amelyek ezért nem teljeseek, mert az ásatásnál nem jártak el objektívan; minden esetre a rendelkezésre álló bizonyítékok nem nyújtanak kifogástalan alapot jelentős következtetések levonására. Ezért jól tesszük, ha a terepen további megfigyeléseket teszünk és a leletanyagot úgy válogatjuk, hogy az kiállja a kritikát. Mindezek ellenére Ecsedy összeállításai érdemlegeseek, hiszen azt mutatják, hogy néha milyen könnyelműen tettek olyan megállapításokat, amelyek a kutatást hosszú ideig akadályozták abban, hogy a helyes mértéket megtalálják. Másrészt ezek az összehasonlítások arra is ösztönöznek, hogy az eddig elért eredményeket felülvizsgáljuk. Minden esetre a szerző fejtegetései a magyar veremsírok relatív kronológiájáról valóban hasznosak. Hasznosak a kiegészítő tanulmányok az antropológiai leletanyagról (Marcsik) és a kelet-magyarországi halomsírokról.”

BÓNA, ISTVÁN: *Der Anbruch des Mittelalters. Gepiden und Langobarden im Karpatenbecken.* Bp. 1976. Corvina Kiadó.

Ism.: Bogyay, Thomas von (München) – *Südost-Forschungen*, 39. 1980. 285–286.

„A kötet a szakemberek számára is hasznos tudományos-ismeretterjesztő mű.”

GARAM, ÉVA: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Kisköre.* Bp. 1979. Akadémiai Kiadó. (Fontes Archeologici Hungariae.)

Ism.: Mildenerger, Gerhard (Bochum) – *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 28. 1980:3. 461–462.

A recenzens a könyv tartalmi ismertetése után kiváló, gondos és átfogó publikációnak minősíti a munkát.

PASCU, ȘTEFAN: *Cui Folosește? (Kinek használ?)* – *Magazin istoric*, 1980. 3. nr. 44–46. (Bukarest).

A *História* 1979/1. szám 26–28. oldalán leköszölte a *Wissenschaftlicher Dienst Südost*. Europa kerekasztalbeszélgetését. A *Magazin istoric* ebből az alkalomból közölt kivonatokat, bizonyos kísérőszöveggel együtt. Kiemeli, hogy Mócsy nem ismeri el a 8–9. század vonatkozásában a románokra vonatkozó régészeti emlékek megbízhatóságát; hangsúlyozza, hogy Hanák a modern kor szakértőjeként szólalt a kérdéshez. Felsorolja érveit, valamint azokat a hazai és külföldi történészeket, akik elismerik dáko-román kontinuitás elméletét. A román történészek – a magyarokkal szemben természetesen – arra törek-szenek, hogy ne hallgassák el a történelem valóságos eseményeit, és leírják a Közép- és Kelet-Európában élő népek harcát az idegen elnyomók ellen, ami ily módon erősíti a közöttük lévő barátságot. Rendkívül károsnak tartja a szerző azt, hogy egyes történészek mellőzve a szaktudományok eredményeit, amely a népek közötti békéért és haladásért munkálkodik, ilyen teóriák mellett állnak ki, és ezzel mellőzik az igazi, humanista tartalmú tudomány hivatásának gyakorlását – jelenti ki a magyar történészek hozzászólásáról Pascu.

C/ Magyar középkor 1526-ig

RÁSONYI, LÁSZLÓ: *Bulaqs and oyuzs in mediaeval Transylvania*. In: *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 33. 1979:2. 129–151.

Ism.: Balás, Gábor (Budapest) – *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 3. 1980:2. 174–175.

Tartalmi ismertetés.

BERTÉNYI, I.: *K voproszu o mezdunarodnom polozsennii Vengrii poszte tatarszkogo nasesztva*. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio historica. Tomus XIX*. Bp. 1978. 241–249.

Ism.: Karpát, Josef – *Historický Časopis* (Bratislava) 28. 1980:4. 604. p.

Csak néhány mondatban mutatja be a cikket.

GUTHEIL, JENŐ: *Az Árpád-kori Veszprém*. Veszprém, 1977. (Veszprém megyei Levéltár Kiadványai, 1.)

Ism.: Bogyay, Thomas von (München) – *Südost-Forschungen* 39. 1980. 287–289.

„A régebbi helytörténeti kutatás, részben publikálatlan, nézeteinek alapos ismertetésével a szerző fejtegetései különösen jelentősek a kutatástörténet számára. Ez főként a koraközépkorról és a honfoglaláskorról szóló fejezetekre érvényes. Azonban éppen 1960 körül új szakasz kezdődött a koraközépkor kutatásában, amely a Karoling-kori keleti misszió és a pannóniai kontinuitás-problémával kapcsolatban lényegesen új ismereteket hozott. (Vö. Dopsch, ill. Boba) Így a szerző eredményei majdnem maradéktalanul túlhaladottnak és tarthatatlannak bizonyulnak. Egyébként érdemes tudni, hogy Róka János Veszprémet a katedrális Mihály-patrocíniuma alapján már 1779-ben a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* „ad Ortahu” egyházas helygel azonosította (32.). Ezt a Gutheil által kategorikusan elutasított nézetet a legújabb kutatás teljesen alátámasztotta.

Az első három fejezettel ellentétben a többi fejezet annál terméke-nyebb, mert itt a szerző a gazdag oklevéltanyagból és alapos helyismeretből

meríthetett. A levéltárilag bizonyított történelem a 6. fej.-ben kezdődik, a püspökség alapításával.

Gutheil tézisének Veszprém Esztergommal szembeni prioritásáról ma általánosan elismerik. Ezzel szemben igen támadható az a nézete, hogy Géza nagyfejedelem alapította a várost. A 7. fej.-ben teljesen valószínűtlennek tűnik a román épület négytornyúsága.”

A következőkben a recenzens egy-egy mondattal jellemzi az egymást követő fejezeteket. Itt csak azokat idézem, amelyek értékelő megjegyzéseket tartalmaznak: pl. „Támadható a 11. fej. azon tézise, amely szerint Gizella Veszprémben halt meg és a katedrálisban temették el. A passai nidernburgi Szent Kereszt templomban végzett legújabb ásatások sokkal inkább a passai hagyományt támasztják alá. Tanulságos a 12. fejezet Veszprém püspökségről, mint királyneői kancelláriáról és annak koronázási jogáról. Félrevezető azonban a 103. oldalon IV. Béla 1269. okt. 3-án keletkezett oklevelének magyar fordítása, hiszen a királyneket nem a „szent koronával” koronázták meg.”

„A 17. fej.-ben a Keresztelő Szent János-plébániatemplomról van szó, de a várban való elhelyezése bizonyára hibás (l. Solymosi recenzióját a Századokban, 1977. 549–552., ahol a többi fejezet számos részletét helyesbíti.)”

„A 19. fejezetben jól sikerült azonban a szerző veszprémi főiskoláról adott beszámolója. – Ezzel szemben néhány szempontból túlhaladott a 20. fej.-ben a veszprémvölgyi görög apácakolostor története. A 21. fejezetben a Katalin-kolostor történetét részletesen tárgyalja, ahol Szent Margit eltöltötte ifjúságát. Az ábrázolás azonban nem teljes, mert a szerző Mezey László alapvető tanulmányát nem ismerte (Südostforschungen 1958.), amely megvilágította e jelentős rendház keletkezését. Jól sikerült a mongol támadás és a vár megerősítésének ábrázolása a 23. fej.-ben, valamint 1276-ban Csák Péter általi feldúlása és az utolsó Árpád-háziak időszaka a befejező 24. fej.-ben. Fügedi Erik utószavában néhány utalás hasznos lett volna arra vonatkozóan, hogy a mű mely részei tekinthetőek lényegében túlhaladottnak. A rövidítve idézett irodalomjegyzék és a megjegyzések után, 215 fontos, a város történetét érintő oklevél jegyzékét találhatjuk az 1002–1523-ból származó időkben. Ki kell emelni a kitűnő regisztert, amely nagyban megkönnyíti e tartalmas könyv használatát. Mindent egybevéve, egyet lehet érteni Fügedivel, hogy G. munkája alapvető a várostörténeti kutatás számára. Érthető hiányai bizonyára ösztönzik majd a fiatalabb történészeket.”

LADÁNYI, ERZSÉBET: Libera, villa, civitas, oppidum. Terminologische Fragen in der ungarischen Städteentwicklung. In: Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Historica XVIII. Bp. 1977.

Ism.: Fahlbush, F.B. (Münster, Westf.) – Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde. 3. 1980:1. 99–100.

A recenzens rövid, de a középkori magyar várostörténeti kutatás szempontjából bizonyára lényeges vizsgálódásnak minősíti a tanulmányt.

TANULMÁNYOK A FALUSI KÖZÖSSÉGEKRŐL. Pécs, 1977, 83.

Ism.: Karpat, J.: Historický časopis (Bratislava), 28. 1980:3. 445–449.

A négy tanulmányt tartalmazó kötet részletes tartalmi áttekintése (a cikkek a középkori magyar falusi közösségekkel foglalkoznak), de minden bíráló vagy elismerő megjegyzés nélkül.

DECRETA REGNI HUNGARIAE. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Bp. 1976. Akadémiai Kiadó.

Ism.: Zernack, Klaus (Giessen) – Zeitschrift für Historische Forschung 7. 1980:2. 239–240.

„A kutatás nyeresége jelentős, főként, mert az összefoglaló bevezetést és a regesztákat németül írták. Őszintén üdvözlendő, hogy a regesztákat vitával és – helyenként – kutatási beszámolóhoz hasonló megjegyzésekkel látták el. Nem utolsósorban azonban, e kötet által biztosított forrásbázis új lehetőségeket nyit a közép-kelet-európai alkotmánytörténeti összehasonlítás számára.”

FEKETE NAGY, ANTONIUS – KENÉZ, VICTOR – SOLYMOSSI LADISLAUS – ÉRSZEGI, GEISA: Monumenta Rusticorum in Hungaria Rebelium anno MDXIV. (Bp. 1979. Akadémiai Kiadó.)

Ism.: History, 1980:215. 65. 473.

„...A felkelés majdnem teljesen elkerülte a nyugati történészek figyelmét, főleg, mert tanulmányozásához sem közvetlen, sem másodlagos forrásanyag nem állt rendelkezésükre. E mulasztás egyik okozója kapott most orvoslást az eredeti forrásokból álló gazdag válogatás közreadásával, néhai Fekete Nagy Antal hosszú évekig folytatott gyűjtő munkája eredményével, melyet a parasztkirály születésének 500 éves évfordulójára való elkésett megemlékezésül adták ki. A kötet 426 dokumentumot tartalmaz, többségük latin, néhány német, kevés olasz és cseh nyelven, sőt még spanyol is van közöttük. Néhány magyar nyelvű töredék is szerepel, ez hivatalos és levelezési nyelvként a század folyamán később kezd elterjedni. Az iratok számos közép-európai levéltár anyagából származnak, a legtöbb teljes terjedelmében adatott közre, sok közülük első ízben került nyomtatásba.

A gazdag kiállítású, hibátlan kiadványt számos segédlet kíséri, többnyelvű szószedetdel, paleográfiai facsimilékkel, pecsétek ábrázolásával. Nem laikusoknak való olvasmány; a háború eseményei dióhéjban, lábjegyzetben szerepelnek csak, a szövegeket nem kísérik magyarázatok, bár némi segítséget nyújtanak a részletes indexek, melyek a rendkívül eltérő írásmódokat, pl. a felkelés vezetője nevének „Cheler”-től „Zägk!”-ig terjedő variációit közös nevezőre hozzák, bár e „Székely” nevet a történelem által „Dózsa”-nak ismert férfi nevével csak a kevéssé feltűnő függelék azonosítja.

Néhány résznél némi szómagyarázat elősegítené a megértést, pl. a cseh iratokhoz Palacky óta aligha nyúlt valaki. A kötet a szakember számára a források gazdag tárházát nyújtja, Róma Bakács érsek keresztes hadjáratához való hozzájárulásának korábban ismeretlen tervezetétől kezdve a szemtanúk észrevételein keresztül, akik riadtan figyelték, ahogy a szent háború istentelen öldökléssé változott át, majd elkezdődött a hosszan tartó megtorlás. (Kifejezőmódjuk spontán hitelessége miatt kiemelkedik néhány német polgár levele.) Valójában több irat vonatkozik a felkelés törvényes következményeire,

mint magára a felkelésre, számtalan vádló, kisajátító, átruházó, vagy birtokba visszahelyező dokumentummal. – A kiadvány jelentősége összhangban van a Magyarország további történetére oly sokáig árnyékot vető, fontos esemény súlyával.”

Ism.: Franz, Günther (Stuttgart) – Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie 28. 1980:2. 255–256.

„... A kötet anyagát évtizedes munkával Fekete Nagy állította össze. Bár az iratok legnagyobb része eddig is ismert volt, egy kötetben való összegyűjtésük mégis igen hasznos. Más parasztfelkelésről készített összehasonlítható gyűjteményünk nincs (hacsak Rosenkranznak a Bundschuhról készített iratgyűjteményétől el nem tekintünk). A kötet csak részleteiben egészíti ki a felkelésről alkotott képet – amennyire én látom – de biztos alapot nyújt a most Magyarországon a felkelés értékelésével kapcsolatos vitához. (Nem a falusi szegények, hanem a gazdag parasztlakosok voltak a felkelés hordozói.) Mivel akkoriban Magyarországon a latin volt a hivatalos nyelv, a legtöbb aktát latinul írták. Ezért joggal állították össze az egész apparátust is latinul, amely így a nem magyarok számára is hozzáférhető. Regiszter és 38 táblázat egészíti ki a kiválóan szerkesztett kötetet. Címében joggal viseli a „monumentum” szót.”

D) Magyarország története 1526–1848.

TARDY, LAJOS: Beyond the Ottoman Empire. 14th–16th Century Hungarian Diplomacy in the East. Szeged, 1978, 260.

Ism.: Kopčan, Vojtech – Historický časopis (Bratislava) 28. 1980:4. 605–606.

A rövid tartalmi bemutatáson kívül a recenzor megjegyzi, hogy a szerző bizonyos mértékig túlbecsüli a korabeli magyar diplomácia jelentőségét, mindamelllett értékesnek tartja a munkát, mert az alapos betekintést ad Magyarországi diplomáciai törekvéseibe, valamint azokba az ismeretekbe, amelyeket a magyar diplomaták a távoli országok életéről, kultúrájáról hoztak haza magukkal.

FEHÉR, GÉZA: Türkische Miniaturen aus den Chroniken der ungarischen Feldzüge. Leipzig – Weimar, 1978, 144, 51 képmell.

Ism.: J. Pnk. – Československý časopis historický (Praha) 28. 1980:6. 930.

A Corvina kiadóval készített közös kiadás annotált ismertetése.

BARTA, GÁBOR: Az erdélyi fejedelemség születése. Bp. 1979. Gondolat Kiadó.

Ism.: Balás, Gábor (Budapest) – Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde 3. 1980:2. 175–176.

A könyvsorozat (Magyar História) ismertetése és a könyv fejezetcímeinek felsorolása után a recenzió így folytatja: „Már ezek a címek is jelzik, hogy a szerző sok figyelmet szentel Erdély peremkerületeinek. A részletkérdésekben elfoglalt álláspontja mutatja, hogy a szerző az eseményeket nem Erdély centrumából szemléli, hanem a peremterületek szemszögéből. Ez az álláspont egyrészt előnyös, másrészt hátrányos. Nem látja világosan a székelyi törzsi szervezet és a szász comes sajátosságait, a fogarasi románok rétegződését, az erdélyi unió szellemiségének nagy szerepét, kívülről azonban jobban látja a

megítélendő összefüggéseket, melyek a belső szemléző számára csak kevésbé tűnnek fel. Egészében véve ez a kis könyv nemcsak jó olvasmány, hanem a történeti kutatás eredményeit is nyújtja, bár részletek vitathatók. Sajnos azok a források nincsenek elég részletesen megadva, amelyek a tudósokat érdeklik.”

HUSZÁR, L.: Habsburg-házi királyok pénzei. I. 1526–1657. Bp. 1975. 168.

Ism.: Š.K. – Historický časopis (Bratislava) 28. 1980:3. 465–466.

A tartalmi ismertetésen túl elismerően ír a probléma módszertani és szerkezeti feldolgozásáról és számos újonnan feltárt adat, forrás feldolgozásáról.

BUCSAY, MIHÁLY: Der Protestantismus in Ungarn, 1521–1978: Ungarns Reformationskirchen in Geschichte und Gegenwart. Prt. 1.: Im Zeitalter der Reformation, Gegenreformation und katholischen Reform (Protestantismus Magyarországon, 1521–1978: Magyarországi református egyházak a múltban és a jelenben. 1. rész: A reformáció, az ellenreformáció és a katolikus reform.) Vienna – Cologne – Graz, 1978. Verlag H. Böhlau.

Ism.: Király, Béla K. (New York) – The Journal of Modern History 52. 1980:1. 162–163.

A recenzor szerint a könyv gazdag forrásanyagával értékes irodalom Közép-Kelet-Európa vallástörténeti kutatásaihoz.

CSONKA, F. (szerkesztő): Christianus Schesaeus: Opera Quae Supersunt Omnia. Bp. 1979. Akadémiai Kiadó.

Ism.: Barrett, Anthony A. (Univ. of British Columbia) – Canadian-American Slavic Studies 14. 1980:1. 142–143.

A recenzió másfél oldalas tartalmi ismertetést ad a műről. A kiadványt teljesen, és tudományos értékűnek tartja, négyszáz éves hiányt pótol be.

KISS, JÓZSEF: A Jászkun Kerület parasztsága a Német Lovagrend földesúri hatósága idején (1702–1731). Bp. 1979. Akadémiai Kiadó.

Ism.: Szöllösi, Dagmar – Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 28. 1980:3. 181.

Tartalmi ismertetés.

EMBER, GYŐZŐ: Az újratelepülő Békés megye első összeírásai 1715–1730. Békéscsaba, 1977. (Forráskiadványok a Békés megyei levéltárból 8.)

Ism.: K.N. – Südost-Forschung 39. 1980. 291.

„Az összeírások készítése Békés megyében a török kiűzése és a szatmári béke után, 1715-ben kezdődött. Mivel az első listák nem teljesek, ezért Ember forráskiadványa elsősorban az 1725-ből származó listákra támaszkodik, amelyek érdekes adatokat tartalmaznak az egyes helységek újratelepüléséről, az adórendszerről, az állami és megyei adóterhek megoszlásáról.”

LUKÁCS, Á.B.: Magyarország népessége törvényhatóságok szerint az 1820-as években. Történeti statisztikai füzetek. 1. köt. 1979. 152.

Ism.: Špiesz, Anton – Historický časopis (Bratislava) 28. 1980:4. 604–605.

Néhány mondatos ismertetés.

N. DÁVID, ILDIKÓ: A kolozsvári egyetem építészeti oktatása. In: Zádor Anna – Szabolcsi Hedvig: Művészet és felvilágosodás. Bp. 1978. Akadémiai Kiadó.

Ism.: Balás, Gábor (Budapest) – Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde 3. 1980:2. 185–186.

Tartalmi ismertetés.

KOSÁRY, DOMOKOS: Napoleon et la Hongrie. (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, Bd. 130.) Bp. 1979. Akadémiai Kiadó.

Ism.: Roth, F.O. – Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 71. 1980. 199–200.

„A tanulmány tudományos minőség szempontjából kimagasló, a szövegben hosszabb eredeti idézetek gazdag sora található, 26 oldalon keresztül 229 jegyzet messzemenően ismeretlen vagy legalábbis ilyen terjedelemben is ilyen szigorú pontossággal kiadatlan forrásanyagot tartalmaz, ill. utal az idevágó irodalomra. E tanulmány minden bizonnyal hozzájárulhat ahhoz, hogy az osztrák historiográfia felfogásában – Magyarország feltételezett „lojalitása” a napoleoni korban a Habsburg-dinasztia iránt – új hangsúlyokat tegyen, illetve ezeket eredendően máshova helyezze. (...)”

„Kosáry vitathatatlan érdeme, hogy behatóan elemezte azokat az elméleti és szellemi alapokat, amelyeket az Európát meghatározó napoleoni korban a 19. század közepének eseményei állítottak a perifériális Magyarországon.”

Ism.: Burian, Peter (Köln) – Zeitschrift für Ostforschung 29. 1980:2–3. 483–484.

„Három részlet fontos: 1. a napoleoni Közép-Kelet-Európa politika Kosáry által meggyőzően bizonyított terve, amely szerint Magyarország Lengyelországhoz (Varsói Nagyhercegség) hasonlóan csatlósállam lenne. 2. Napóleon abban a pillanatban lemond Magyarország olyan lehetséges elszakadásának támogatásáról, amely esetben a francia császárnak attól kellene tartania, hogy egy „független” Magyarország nyitva állna a cár befolyása előtt. 3. Nem veszi tekintetbe a magyarországi belső viszonyokat (társadalmi, nemzeti és vallási ellentétek).”

„Kosáry tanulmányának használatát megnehezíti, hogy hiányzik az irodalom- és forrásjegyzék.”

Ism.: Markow, Walter – Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 28. 1980:7. 688.

Tartalmi ismertetés.

E) Magyarország története 1848–1945.

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE TÍZ KÖTETBEN. 6. KÖT. (1848–1890.) Bp. 1980. Akadémiai Kiadó, 1480.

Ism.: Potemra, Michal – Historický časopis (Bratislava) 28. 1980:3. 429–435.

A kötet kiadását üdvözli és hasznosnak tartja, de néhány mondatos elismerésen túlmenően elsősorban a köteg negatívumait emeli ki a recenzens. Ugyanazon értelmezési és módszertani hibáknak az elkövetésével vádolja a szerzőket, mint azt a 7. kötet vonatkozásában tette. A legélesebb kritikával a Spira Gy. által írott fejezetet illeti. (A recenzio teljes magyar nyelvű fordítása a MTA Történettudományi Intézet Tudományos Információs Osztályán mindenki rendelkezésére áll.)

BEREND, I. – RÁNKI, GY.: Underdevelopment and Economic Growth: Studies in Hungarian Economic and Social History (Bp. 1979. Akadémiai Kiadó.)

Ism.: Stone, Norman (Trinity College, Cambridge) – History 1980:215. 65. 509–510.

A könyv magyar nyelven különböző helyeken megjelent tanulmányokat és cikkeket tartalmaz. A fordítás sikeres. A szerzők a magyar határokon messze túl is szaktekintélynek számítanak a kelet-európai gazdaságtörténeti kutatások terén. Különösen sikeresen alkalmazzák együtt a gazdaságtörténet új technikáját és hagyományos kutatási módszereit. A kötet egy része statisztikai jellegű bemutatást ad olyan tényekről, mint a magyar (és részben osztrák) 1914 előtti gazdasági fejlődés. Célja annak a meghatározása, hogy a gazdaság milyen mértékben fejlődött, illetve milyen tényezők akadályozták azt. A szerzők tárgyalják az igen fontos nyugati tőkének, a kézműveseknek és a kisiparosoknak ebben a folyamatban játszott szerepét. Az 1914 előtti Magyarország gyorsan fejlődött, és a szerzők egy másik tanulmányban kapcsolatba hozhatják ezt a fejlődést a kisebbségi nacionalizmus (és antiszemitizmus) párhuzamos fejlődésével. A kötet további része Magyarország fejlődésének a két világháború közötti időszakát mutatja be. A Horthy korszak relatív stagnálást jelentett. Mindent összevetve: fontos könyv. Olyan ismereteket nyújt, amelyekkel érdemes rendelkezni mindazoknak, akik a gazdasági fejlődés, vagy Magyarország (és a Habsburg-monarchia) problémáival foglalkoznak.

Ism.: –q–. – Historický časopis (Bratislava) 28. 1980:3. 460–461.

A tanulmánykötet összefoglalását adja.

GAÁL, L. – GUNST, P.: Animal Husbandry in Hungary in the 19th – 20th centuries. Bp. 1977. Akadémiai Kiadó.

Ism.: Stadler, Helga – Der Donarum 25. 1980:1. 26–27.

„A számos forráshivatkozás, statisztikák és a korabeli irodalomra való utalások nemcsak a történelem iránt érdeklődő olvasó számára teszik ezt a könyvet érdekessé és értékessé, hanem a szociológusok, tervezők és állategészségüggyel foglalkozók számára is.”

SZEMZŐ, B. ÉS KOLL.: A cukorrépatermelés Magyarországon 1818–1938. Bp. 1979. Akadémiai Kiadó. 286.

Ism.: Vadkertyová, Katarína – Historický časopis (Bratislava) 28. 1980:4. 606–607.

Tartalmi bemutatása a munkának, de megjegyzi, hogy az 1848-tól a 60-as évek közepéig terjedő korszakot több szakaszra bontva kellett volna tárgyalni.

KABOS, ERNŐ – ZSILÁK, ANDRÁS (szerk.): Studies on the History of the Hungarian Trade-Union Movement.

Ism.: Seewann, Gerhard (München) – Südost-Forschungen 39. 1980. 294–295.

„Az összesen 9 tanulmányt tartalmazó kötet, melynek szerzői közül heten a budapesti Párttörténeti Intézet munkatársai, azzal az igénnyel készült, hogy sokszempontú, átfogó képet adjon a magyar szakszervezeti mozgalom történetéről: a kezdetektől, az 1870-es évektől (1871-ben hozták létre az Általános

Munkásegylet budapesti szekcióját) 1975-ig, mindezt az általános európai fejlődéssel összevetve. Valóban, ezeket az ismereteket az e témakörben évtizedekig tartó magyarországi kutatás reprezentatív összefoglalásaként kell látnunk és értékelnünk, amely most világnyelven jelent meg a függelék, amely személynévmutatót (részletes bibliográfiai adatokkal), kronológiát és forrás- és irodalomjegyzéket (az egyes levéltári forrásokra való utalással) is tartalmaz, kiemeli ezt a tudományos igényt. Az előszóban Kabos Ernő részletesebben leírja, hogy a századfordulótól kezdve a magyar történetírásban hogyan jelentkezett a szakszervezeti mozgalom.

Minden történetírás közismert politikai célkitűzésénél, ha ez jelen esetben egy olyan területet érint, sőt ezt témájául választja, amely a jelenlegi állam- és társadalmi rend hagyományos szellemi alapjait magyarázza – és ez a helyzet a munkásmozgalom történeténél és természetesen e 'mozgalom' itt elemzett részaspektusánál –, nem lehet azon csodálkozni, hogy a tanulmányok közül azok a legérdekesebbek és legfontosabbak, amelyeknek témája a jelentől időben a legtávolabbra nyúlik. Ez érvényes Erényi Tibor tanulmányára (A magyar szakszervezeti mozgalom kezdetei, 1848–1890. 14–41.) és Kabos Ernő cikkére, aki a szakszervezet és a szociáldemokrácia kapcsolatait vizsgálja (42–67.) és arra az eredményre jut, hogy ezek a kapcsolatok mind ideológiailag, mind szervezetiileg nagyon szorosak voltak és pozitív hatást gyakoroltak a munkásmozgalom fejlődésére, mivel a szakszervezetek az osztályharc iskoláiként a pártnak a tömegekhez fűződő kapcsolatát teremtették meg és ezzel a párt tömegbázisát alkották: a szakszervezeti tagok 50 %-a egyben párttag is volt."

A továbbiakban a recenzens a tanulmányok néhány mondatos tartalmi ismertetését adja, majd így fejezi be ismertetését: „Összefoglalásképpen megállapíthatjuk, hogy a magyar szakszervezeti mozgalomnak az európaival való összehasonlító szemléletmódja, valamint a szakszervezeti politikának az általános magyar belpolitikai és gazdasági-társadalmi fejlődéssel való összevetése sajnos csak adalékszerű és csak a korábbi periódusokról szóló tanulmányoknál került alkalmazásra. Ez a hiányosság arra enged következtetni, hogy Magyarországon a kritikai, differenciált kortörténetkutatás még gyerekcipőben jár."

STUDIES ON THE HISTORY OF THE HUNGARIAN WORKING MOVEMENT (1867–1966). Bp. 1975. Akadémiai Kiadó.

STUDIES ON THE HISTORY OF THE HUNGARIAN TRADE-UNION MOVEMENT. Bp. 1977. Akadémiai Kiadó.

Ism.: Steiner, Herbert (osztrák) – Österreichische Osthefte 22. 1980:2. 187.

A két kötet tartalmi ismertetése. A szerző megjegyzi, hogy az osztrák és magyar munkásmozgalom között mindig voltak kapcsolatok, és így sajnálatos, hogy számukra a legtöbb kutatás ismeretlen maradt. Így értékeli az idegennyelvű köteteket.

PÁNDI, ILONA: A haladó magyar ételmiség útja, 1848–1948. Politikai esszék. Bp. 1977. Kossuth Kiadó.

Ism.: S.B. Vardy (Pittsburgh, Pennsylvania) – Südost-Forschungen 1980: 39. 291–292.

„A szerző megközelítési módja és célja többféle szempont során kategorizálható. A nyugati tudományos kutatások során az ideális cél a tulajdonképpen teljesen soha el nem érhető jelenség, amit 'tárgyilagosságnak' neveznek. A marxista tudományban az ideális cél a 'marxista pártosság' mércéjének való megfelelés, ami úgy tűnik, azt jelenti, hogy a történelmet Karl Marx által megfogalmazott társadalmi evolúció állítólagos tudományos törvényeivel összhangban kell értelmezni.

Léteznek olyan könyvek, amelyek tárgyilagosságnak mondhatóak, ugyanakkor azonban unalmasak és csaknem olvashatatlanok. És léteznek olyan könyvek is, amelyekről egyértelműen megállapítható, hogy valamelyik ideológiai pártján állnak, és ezt a szerző sem titkolja, mégis érdekes, sőt érdemes elolvasni őket. Pándi Ilona szóbanforgó könyve ez utóbbiak közé tartozik. Egyértelműen pártos munka, átítatva a szerző a marxizmus iránti ideológiai elkötelezettségével. Mégis érdekes és izgalmas olvasmány. Némi jóakarattal, nevezhetnénk a magyar értelmiség történetének 1848 és 1948 között, hár igen szelektív munka. Mint ahogyan ezt az író maga is elismeri: nem annyira hagyományos történelem, inkább egy sor 'polemizáló, és útkereső' tanulmány, a marxizmus és a magyarországi kommunista mozgalom iránti teljes elkötelezettséggel színezve

Bár Pándi könyvének címe „haladó értelmiségről” beszél, alapvetően arról az értelmiségi rétegről van szó, amelyik a művészetekben és az irodalomban volt tevékeny. Az író saját szavaival, célja az volt, hogy átfogó képet adjon a „művészetekben és az irodalomban tevékenykedők szellemi arculatáról és tudományos gondolkodásáról”. A szerző szerette volna megismerni, hogy „milyen szerepet játszott ez a réteg a magyar társadalom osztályharcában ... (és erőfeszítéseiben), a magukat túlélt reakciós erők számának csökkentésében, és (végül), hogy hogyan jutottak el egyesek közülük a marxizmus megértéséhez és alkalmazásához”. Az említett elsődleges célokon túl azonban Pándi arra is választ keres, hogy miért csak az értelmiség egy töredéke csatlakozott a progresszív és radikális áramlatokhoz, és ez a töredék miért volt általában annyira egymástól elkülönítve. A szerzőt különösen meglepi a progresszív és radikális irányzatok állandó szétszórtsága, különösen annak a (szerintem helytelen) meggyőződésének a tükrében, hogy a konzervatív és reakciós erők általában egységesek voltak.

A rövid bevezetésen és az értelmiség és a társadalom közötti kapcsolat marxista elemzésén túlmenően (I. fejezet) Pándi három elkülönült részben tárgyalja a magyar progresszió fejlődését. Az első rész (II. fejezet) az 1848–1919 közötti időszakot fogja át, és több generáción át nyomon követi a progresszió megjelenési formáit, Petőfitől kezdve, Kossuthon, Eötvösön, Adyn, Jászinn, Szabó Ervinen keresztül a fiatal Lukács Györgyig. A második részben (III. fejezet) a két világháború közötti időszakot tárgyalja (1919–1944), és részben a progresszív értelmiség konzervatívok elleni harcát, a későbbi fasiszta orientációt az uralmon lévő elitnél és általában a magyar társadalomban, részben pedig a zömében paraszt-párti, „népies” értelmiség és az erősen zsidó vezetés alatt álló „urbánusok” közötti nehézkes kapcsolatra koncentrálna. Ezt követi a könyv IV. fejezete, 1945–1948 közötti időszokról, amikor a külön-

böző pártok koalíciós kormányainak sora jött létre, és amely időszak végére a kommunista hatalomátvétellel eltűntek a pártok. Szükségtelen említeni, hogy Pándi teljes szívvél köszönti ezt a hatalomátvételt. A gyakran kifejezésre jutottat meggyőződése fényében ez érthető. Kevésbé érthető viszont, hogy miért nem foglalkozik a hatalomátvétel közvetlen következményeivel, a Rákosi diktatúrája alatt folyó terroruralommal. Ebben a befejező részben leginkább szembe ötlik Pándi elkötelezettsége, ami nemcsak abból a tényből nyilvánvaló, hogy elítéli a 'harmadik utat' vagy 'harmadik alternatívát' hirdető értelmiséget, akik ezzel a kommunista hatalomátvételt ellenezték, hanem abból is, hogy hajlamos magasztalni a kommunista győzelem támogatóinak szerepét.

Pándi: „A haladó magyar értelmiség útja, 1848–1948” c. könyve szokatlanul pártos mű, elolvasása azonban érdekes és hasznos intellektuális gyakorlat. Bár kifejezetten személyes nézeteket tartalmaz a magyar értelmiség szerepéről, mégis sokat elárul ennek a 'társadalmi osztálynak' a nézeteiről és tevékenységéről. Ugyanakkor azonban legalább ennyit árul el az ún. tudományos munkák mérsékeltlen ideológiai elkötelezettségének csapdájáról. Ilyen elkötelezettség mellett nyugati szemlélet szerint nem lehet tárgyilagos művet alkotni. De ez nem is volt soha a szerző célja.

Pándi munkáját kizárólag nyomtatásban megjelent forrásokra és monográfiákra alapozza, melyek többségét a bibliográfiában megtalálhatjuk.”

SZITA, LÁSZLÓ: Munkásmozgalmi emlékhelyek Pécsen. Pécs, 1977. Városi Tanács VB Művelődési Osztálya.

Ism.: Seewann, Gerhard (München) – Südost-Forschungen 39. 1980. 292–293.

„A munkásmozgalom topográfiájának e kísérlete szerencsés kiindulási bázis választott mának. Ez a tanulmány egyáltalán az első könyv, amely a munkásmozgalom széles spektrumát társadalmi és kulturális szempontból, e 'mozgalom' rendkívül sokrétű tagozódását és szervezeti módját jól áttekinthető városi keretben, Pécs (mai) határain belül, földrajzi kiterjedésében és koncentrálódásában e város életében láthatóvá teszi és ábrázolja; ezek olyan részek, amelyek az e témával kapcsolatos ideológiai vonatkozású eddigi munkákban többnyire rejtve maradtak. A szerző, állományát tekintve Magyarországon második legnagyobb levéltárának igazgatója, nem sajnálta a fáradságot, hogy levéltári források tömegét dolgozza fel és vonja be a kutatásába, ami munkájának információs értékét lényegesen emeli és végeredményben olvasóinak rendkívül plasztikus képet nyújt a munkások számos – és nemcsak politikai – önszervező szervezetének aktivitásáról. Szita ezzel olyasvalamit ért el, ami manapság e témáról írott irodalom tömegében inkább ritkaság: a 'munkásmozgalom' fogalmi absztrakcióját elkerülve és azt megmutatva, hogy milyen történelmi jelenségek, tények és összefüggések hozhatók ezzel a fogalommal kapcsolatba, részleteiben és helyi-konkrétumban.

Távol attól, hogy az 'emlékhelyek' pusztá felsorolásával megelégedne – ahogy a könyv címe sugalmazná – a mai utcanevek ábécé beosztásában írja le a házakat és helyeket.”

„Mindazonáltal ez olyan kutatási eredmény, amelyet a nemcsak hely-

történeti értékű könyvvel együtt a tudományos elismerés a mai Magyarországon valószínűleg megtagad.”

KÁROLYI, MIHÁLY: Hit, illúziók nélkül. Angolból fordította LITVÁN GYÖRGY. Bp. 1977. Magvető Kiadó.

Ism.: Silagi, Denis (München) — Südost-Forschungen 39. 1980. 295–296.

„A budapesti publikáció gróf Károlyi Mihály (1875–1955) 1956-ban Londonban és 1957-ben New Yorkban megjelent emlékiratainak magyar fordítása, amely egyébként nagy könyvsiker, az első kiadást gyorsan elkapkodták és a könyvet többször kellett újra nyomni. Ez megfelelő alkalom arra, hogy utaljunk az angol eredetire, a „Faith Without Illusion”-ra. Fontos könyv, egy páratlan magyar politikus őszinteségre törekvő beszámolója, a 19. század végétől a Magyar Tanácsköztársaság létrejöttéig terjedő időszak értékes történeti forrása, igen tanulságos a szerző motivációival, ideáljaival és törekvéseivel kapcsolatban is.

Ez egyébként *csak* az angol műre érvényes. A magyar változatban meghamisították Károlyi elveit, véleményét, gondolatait és szándékait. Ennek ellenére a magyar könyv is érdekes bizonyos mértékig, akkor is, ha csupán kortörténeti kuriozítás.

A gróf az első világháború alatt a szent istváni birodalom liberális és pacifista táborának vezetői között tűnt fel. Gondolkodó fő volt, messze átlagon felüli olvasottsággal, de politikai karrierjét nem annyira tehetségének köszönhette, mint inkább annak a ritkaságnak, hogy egy arisztokrata és nagybirtokos van a baloldali ellenzék soraiban. Így lett 1918 őszén, a forradalmi események következtében proklamált „polgári” köztársaság díszfigurája (Gallionsfigur), először mint kormányfő, később mint államfő. Később gyakran a magyar Kerenszkijként jellemezték, de ez az összehasonlítás félrevezető. Károlyit a tanácskormány nem megbuktatta, hanem mintegy barátságban felváltotta és az 1919-től 1946-ig tartó első száműzetése alatt a gróf döntően szovjet-barát baloldali szocialista beállítottságú volt, mégha nem is esett a kritikátlan szovjetimádatba.

Amikor Károlyi 1946-ban ismét magyar földre léphetett, bár ünnepezték, de aggódtak azért, hogy politikai befolyás nélkül marad: a háború utáni köztársaság párizsi nagyövete lett. Ebben a tisztében szolgálta az új rezsimet még a teljes kommunista hatalomátvétel után is, azonban a Rajk László elleni kirakatpernél megragadta az alkalmat, hogy Budapesttel szakítson (1949 október). Utolsó éveit a gróf Franciaországban töltötte, ebben a második száműzetésben keletkezett a „Faith Without Illusion”, amelynek létrejöttében feleségének lényeges szerepe volt. Eközben állította őt a kommunista historiográfia a Kerenszkij-sarokba.

Károlyi bizonyára nehezen élte át a két világháború közötti időszakot, fél Európa arisztokráciájához fűződő szoros kapcsolatai nélkül és felesége nélkül, aki 23 évvel volt fiatalabb nála és aki rendkívül attraktív, szellemes volt és intellektuálisan valószínűleg túlszárnyalta őt. Amikor 1962-ben özvegyen visszatérhetett Budapestre, sikeresen tevékenykedett férje historiográfiai rehabilitásáért. Az 50-es évek végétől kezdve a magyar fejlődés erre kedvező volt. Nemsokára Károlyit félelem- és gáncsnélküli kommunista lovagként fel-

vették a mai népköztársaság arcképcsarnokába és a grófnő fáradozásainak megkoronázásaként megjelent a memoár magyar változata. Károlyiné előszót fűzött a könyvhöz, amelyben többek között kijelenti, hogy a tévedéseket helyesbítették és olyan részleteket hagytak el, amelyek csak a magyar ügyekben járatlan angolszász olvasók megértését segítették elő, és néhány kifejezést is el kellett hagyni, amelyek az akkori sokkal élesebb szituációban érthetőek voltak, ma már azonban csak zavaróan hatnának, de: ez a magyar kiadás csupán kisebb részletekben tér el az angol eredetitől.

Ez – hogy egy orosz szólásmondással éljünk – egy háromemeletes hazugság. A szövegösszehasonlítás számtalan eltérést mutat. Csak kivételesen van szó a hibák kijavításáról (mint pl. egy politikus helytelen keresztnevénél), vagy csekély opportunistá változtatásról (mint pl. az egykori kommunista vezető és mai állami nyugdíjas Vas Zoltán kevéssé hízelgő jellemzésének retusálása a 326. oldalon). Itt nem pusztán tömörítésről van szó, hanem hosszabb szakaszok elhagyásával Károlyi lényegi véleménynyilvánításait sikkasztották el. Néhány helyen bizonyos módon manipulálták a szöveget, amely a szerző nézetét az ellenkezőjére fordítja. Itt csak egy példát említek: a 296. és skk. oldalakon az angol memoárban Károlyi panaszolja a második világháború kitörése után eluralkodó kétségbeesést a Nyugat eddigi tehetetlensége miatt és a felháborodott megdöbbenést a Hitler–Sztálin paktum miatt – hogy azután egy oldalon keresztül arról írjon, hogy Dunkerque után a brit szellem ereje hogyan győzte le diadalmasan a hangulati mélypontot. A magyar változatban nemcsak a Hitler–Sztálin paktum említése és az angol demokrácia lelkes méltatása hiányzik – a magyar olvasó arról sem értesül, hogy mindaz, amit Károlyi hibáztat, a háború előtörténetéhez, ill a Dunkerque-ig terjedő időszakhoz tartozik. A fejezet bevezető szakaszainak csak egyharmada van lefordítva és még ezeket a mondatokat is úgy állították be, hogy az olvasóban azt a benyomást keltsék, mintha itt a szerző általánosan akarná kritizálni a nyugati demokráciákat. A visszaemlékezések végén a politikai-világnézeti hitvallásának legfontosabb téziseivel így jártak el (367. és skk.). A kihagyásokat sem jelezték. A Károlyi szövegében történt értelemhamisító beavatkozások szinopszisa külön brosrút töltene meg. Éppen ez indokolja a magyar könyv kortörténeti kuriozitás értékét.”

HAJDU TIBOR: *The Hungarian Soviet Republic* (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, vol. 131.) Bp. 1979. Akadémiai Kiadó.

Ism.: Sugar, F. Peter (Univ. of Washington) – *Canadian–American Slavic Studies* 14. 1980/4. 589–590.

A recenzor szerint a könyv legzavaróbb vonása a díszítő jelzők szünet nélküli alkalmazása. Lehetséges, hogy ezek olyannyira állandósultak a magyar szókincsben, hogy senki, még a szerző sem észleli helytelen alkalmazásukat és enyhén neveléséges voltukat. Az amerikai olvasó számára azonban bosszantó, hogy a nagyhatalmakat mindig imperialistáknak, az arisztokráciát reakciónak, a burzsoáziát pedig ellenforradalmárnak titulálják. Fenti jelzők monoton ismételtetése annál is inkább zavaró, mert a szerző figyelemreméltó objektivitással kezeli a témát, a marxista történelemszemlélet iránt nyilvánvaló elkötelezettsége ellenére.

Míg a főbűnösök, Gömbös Gyula és Bethlen István gróf egységesen sötét színekben jelennek meg, ugyanakkor a könyvben megmaradnak mellék-szereplőnek. Fontos személyiségek, akiket a Tanácsköztársasággal szemben tanúsított nem egészen lojális viselkedésük miatt kritizálnak, olyanok, mint Garami Ernő, Haubrich József és Peidl Gyula, nem bűnösökként kerülnek bemutatásra, és cselekedeteiket, viselkedésüket a szerző tárgyilagosan elemzi és mutatja be.

Ami a legfontosabb, a szerző az első magyar kommunista állam hőseit, ideértve magát Kun Bélát is, hibáikkal együtt ábrázolja. Egyértelműen ők ugyan Hajdu hősei, de a szerző mindig rámutat hibáikra és hangsúlyozza, hogy a hibák többsége a dogmatizmusból és az 1919-es magyarországi körülmények félreértelmezéséből adódott.

Ilyen jellegű hozzáértő megítélést és elemzést majdhogynem minden oldalán találhatunk, de ezek leginkább a „Szocializmus azonnali megvalósításának elmélete” c. fejezetre jellemzőek, ezek teszik a könyvet érdekessé, értékessé és fontossá. Mert a szerző éppúgy kész rámutatni a hibákra, mint ahogyan kész dicsérni, az olvasó pedig készen fogadja el a következtetéseket akkor is, ha nem ért egyet azokkal az ideológiai feltevésekkel, amelyeken alapulnak. Mindenképpen ajánlani tudom a könyvet azoknak, akiket érdekel a Magyar Tanácsköztársaság története.

Lácza Etelka, Fischer Rudolf és Kovács Mária fordítása nyelvtanilag elég ahhoz, hogy a kötet érthető legyen, de jónak nem mondható. Míg a nyelvtan alapvetően helyes, oldalanként legalább egy tucat különböző hibát találhatunk, kisebb stilisztikai jellegűtől az értelmezést érintő problémáig. A recenzió – hogy egy példát említsen – nem tudta eldönteni, hogy a „pension houses” kifejezés (47. old.) mit takar. A hibák egy része komikussá teszi a máskülönbön szomorúbb részeket (példákat közöl).

A könyv néhány illusztrációja jól megválasztott és érdekes, a térképek értékesek, de a mutató csak korlátozottan használható, mivel csak személyneveket tartalmaz. A nyomtatás világos, olvasható és nyomdai hibáktól feltűnően mentes. A kötet fő erénye a szerző munkája, ami bizonyítja, hogy miért érdemelte ki magyar és külföldi kollégáinak elismerését.

Ism.: Steiner, Herbert (Bécs) *Österreichische Osthefte* 22. 1980:1. 90.

Hajduak már számos jelentős tanulmányt köszönhetünk Magyarországon legújabbkori történelmével kapcsolatban. Sajnálatos, hogy magyar nyelven megjelent írásai csak szűk kör számára hozzáférhetőek. Annál inkább értékelendő most ez a rövidített kiadás, amely Magyarországon két kötetben jelent meg. Hajdu az 1918–19-es magyar forradalom történetéhez minden magyarországi és szomszédos országbeli levéltárat, sőt még francia, angol és amerikai forrásokat is felhasznált. Hajdu bemutatja az események drámaiságát, a mozgásba lendült tömegek dinamikáját és a tanácskormány új kezdeményezéseit. Hajdu kritikus ábrázolása és elemzése mutatja, hogy lehetséges a Magyar Tanácsköztársaság értelmesen besorolása a 20. század forradalmi eseménysorozataiba.

LADÁNYI, A.: Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben

(1919–1921). Értekezések a történeti tudományok köréből. 88. köt. Bp. 1979. Akadémiai Kiadó. 234.

Ism.: Vinczeová, Katarina. – Historický časopis (Bratislava) 28. 1980:4. 601.

Annotált ismertetés.

JUHÁSZ, GYULA: Hungarian Foreign Policy 1919–1945. Akadémiai Kiadó, Bp. 1979.

Ism.: Burian, Peter (Köln) – Zeitschrift für Ostforschung 29. 1980:2–3. 484–485.

„A szerző bevezetőként röviden, de megbízhatóan írja le a Habsburg-Monarchia külpolitikai helyzetét és a magyar utódállam létrejöttét, amely először Horthy győzelmével konszolidálódott nemzetközileg. Részletesebben számol be a trianoni béketárgyalásokról, a magyar állami vezetés magatartásáról közvetlenül a háborút követő időszak európai rendszerében és a Bethlen-kormány külpolitikai programjáról a húszas évek második felében”, stb. (A továbbiakban tartalmi ismertetés.)

„A függelékben Juhász a forráshelyzetről tudósít (339–350.). Láthatólag a témához már megjelent összes anyag mellett mindenekelőtt még publikálatlan magyar, német, angol és csehszlovák aktákat használt fel. Juhász sajnós teljességgel lemond a jegyzetekről és megállapításai és ítéletei esetében nem nevez meg bizonyítékokat, így nyitva marad, hogy milyen elképzeléseket vesz át és hol értékel és argumentál önállóan.” „Horthy utolsó napjait minuciózusan ábrázolja a szerző.”

Ism.: Beer, S. (Graz) – Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, 1980. 201.

„Bár Juhász természetesen nagyon kritikusan szembenáll a revíziós politikával, mégis sikerül neki, hogy e kis állam külső sorsát nagyjában-egészében kiegyensúlyozottan és a felelős magyar államférfiak egyéni vagy kollektív kárhoztatásától lényegében mentesen ábrázolja és elemezze. Mindez kiterjedt, nagyrészt kiadatlan magyar, német, csehszlovák, sőt angol forrásanyagon nyugszik. Sajnos a feldolgozott szekunder-irodalom magyarázattal ellátott áttekintése sem pótolhatja a tudományos apparátus zavaró hiányát. Elismerés-re és köszönetre méltó, hogy az angol kiadáshoz is készült. névmutató.”

Ism.: Korbuly, Dezső – Der Donauraum 25. 1980:2. 70–71.

A recenzens „jövendő magyar történész”-ként említi Juhász Gyulát, aki „hatásosan ábrázolja a két világháború közötti magyar külpolitikát.” A továbbiakban így ír: „Egyértelmű politikai álláspontja ellenére a szerző az események kiegyensúlyozott ábrázolására törekszik. A szerző korlátai érthetően ott mutatkoznak meg, ahol tabutémákat kell érintenie. Csak röviden és kommentár nélkül említi a Hitler–Sztálin paktumot és a szovjet–finn háború kitérését”.

UNGARN IM ZWEITEN WELTKRIEG. Drei Studien. (Magyarország a második világháborúban. Három tanulmány.) Berlin: Akademie Verlag 1978. (Internationale Reihe des Zentralinstituts für Geschichte der Akademie der Wissenschaften der DDR.)

Ism.: Seewann, Gerhard (München) – Südost-Forschungen 39. 1980. 301–303.

A három tanulmány közül BEREND T. IVÁN és RÁNKI GYÖRGY, ill. NEMES DEZSŐ tanulmányait tartalmilag ismerteti a recenzens, nem fűz hozzá értékelő megjegyzéseket.

Az utolsó publikációról a következőket írja: „A harmadik cikkben a három szerző, MADARAS ÉVA, NIEDERHAUSER EMIL és TOKODY GYULA, egy „Bibliographie raisonnée” formában írt, olvasásra igen érdemes áttekintést ad „Magyarország szerepéről a második világháborúban a polgári francia, angol–amerikai és NSZK-történetírásban” (55–98.). A három szerző néhány összefoglaló megfigyelését érdemes idézni. Ehhez tartoznak a következők: Az egész polgári-imperialista nyugati irodalom nem akarja azt a tényt figyelembe venni, hogy a magyar nép 1945-ben a Szovjetunió segítségével szabadult fel és azóta a szocialista építés útjára lépett (72.). Ez alól az ítélet alól csak Seaton-Watson és Macartney kivételek. Az NSZK polgári történetírói azonban a Szovjetunió szerepét sokkal helyesebben ítélik meg, mint nyugati kollégáik (73.). Hillgruber, Broszat és Jacobsen kutatási eredményeiről referálnak a legrészletesebben, amelyek Magyarország 1938 és 1945 közötti diplomácia- és hadtörténetével kapcsolatosak, s amelyeket nagyobb részben „elfogadható”-nak, ill. a magyar kutatásokkal egybehangzóknak neveztek és kiemelték, hogy mindenki közül ez a három történész foglalkozik a legalaposabban a Harmadik Birodalomnak Magyarországhoz fűződő kapcsolataival. Egyéb-ként szemére vetik Hillgrubernek és Jacobsennek, hogy „ketjük közül egyik sem fedte fel a (Harmadik Birodalom) vazallus államai összeomlásának mélyebb okait” (88.). Hillgruberrel kapcsolatban kritikusan megjegyzi még, hogy „ez a magyar kérdésekkel foglalkozó NSZK-beli szakember bámulatosan kevésbé foglal állást a Szálasi-puccs előkészítésével és a nyilasok rémuralmával kapcsolatban” (92.). „Az NSZK-szerzői ezeknek a hónapoknak (1944–45) az ábrázolásánál majdnem teljesen kizárják a magyar ellenállási mozgalmat” (95.). Itt a magyar kollégák bizonyára valami alapvetőt és döntőt nem vesznek figyelembe: azt, hogy az NSZK kutatók ezt a témát csak azért nem tárgyalják és nem tárgyalhatják közelebbről, mert a nyugatnémet történészek nem férhetnek hozzá a magyar levéltári forrásokhoz, ami éppen ebben az esetben nagyon szükséges lenne. Csupán itt kell az akadályt megszüntetni, hogy a kutatás lyukait be lehessen tölteni. A magyar kutatók számára minden német levéltár nyitva áll, a németek előtt azonban az e korral foglalkozó levéltárak egészen érthetetlen okokból zárva maradnak.

Ebben az összefüggésben is teljesen egyetérthetünk a három szerző befejező felismerésével: „A polgári történeti irodalom figyelése is új szempontok és új tényanyag megismeréséhez vezethet” (98.). Ez fordítva is érvényes, mégpedig az NSZK-kutatásra, a jelenkori magyar történettudomány kutatási eredményeinek befogadását tekintve. Az NSZK-beli kutatókra is teljességgel érvényes a következő felismerés igazságtartalma: „Nem elég, ha a marxista–leninista történészek csak saját körükben tárgyalják azokat a problémákat, amelyek a második világháborúval kapcsolatban felvetődnek” (98.). Nem ez érvényes minden történeti periódus problémára is?”

RÁNKI, GYÖRGY: 1944. március 19. Magyarország német megszállása. Bp. 1978. Kossuth Kiadó.

Ism.: Mindrut, Stelian – Revista de istorie, 1980. 33. tom. 6. n. 1239–1241.

A recenzió szerzője mindenekelőtt a felhasznált gazdag levéltári forrásanyagot emeli ki. Ezzel kapcsolatban megjegyzi: a szerző előnyben részesítette a nyugati forrásokat a helyi, azaz román, bolgár, csehszlovák stb. források rovására. Kiemeli azt a fejezetet, amely az erdélyi kérdéssel kapcsolatos külföldi magyar propaganda megítélésével és a szovjet állásponttal, a magyarországi belpolitikai élet árnyalt és reális bemutatásával foglalkozik. Hitelesebb lenne az Antonescu–Hitler által folytatott tárgyalás (1944. március 23.), ha a szerző jobban ismerné az ezzel kapcsolatos kutatások eredményeit – jegyzi meg Mindrut. Ránki György könyve ennek ellenére hozzájárult Közép- és Dél-Kelet-Európa népei történelmének mélyebb ismeretéhez.

RÁNKI, GYÖRGY: 19 martie 1944. O zi nefasta in istorie poporului ungar (1944. március 19. Egy vészterhes nap a magyar nép történetében).

Ism.: Magazin Istoric, 1980. 3. nr. 20–25. pp.

Ránki György hasonló című könyvének bemutatása Gergely László válogatásában és fordításában, aki szerint Ránki „mint a korszak nemzetköziileg is jól ismert történésze azok közé tartozik, akik kutatásaikban azt keresik: hogyan történhetett meg, hogy a fasiszta típusú ellenforradalmi Magyarországot lerohanta a hitleri birodalom.”

F/ Magyarország története 1945 után

KÖPECZI, BÉLA: Kulturrevolution in Ungarn. Budapest, 1978. Corvina Verlag, 178.

Ism.: Vardy, S.B. (Pittsburgh, Pennsylvania) – Südost-Forschungen 1980: 39. 303–34.

„A könyv Magyarország a II. világháborút követő három évtizedének kulturális forradalmáról” szóló összefoglalás és méltatás. A könyvet természetesen egy meghatározott, hivatalos légkör övezi, hiszen a jelenlegi magyar kulturális és tudományos felépítmény egyik fontos képviselőjének tollából származik. Mindazonáltal a könyv a szóbanforgó forradalommal kapcsolatos átalakulás marxista megközelítésének szabatos és arányos bemutatása. Az értékelés hű, annak ellenére, hogy nyilvánvaló: Köpeczi művét abban a meggyőződésben készítette el, hogy a marxista szemlélet és a marxista kulturális célkitűzések előnyösebbek a nem-marxistánál. A szerző marxista meggyőződése az egész művön átérződik, de különösen világosan fogalmazódik meg a könyv első fejezetében, ahol összehasonlító értékelést kapunk a kapitalista és a szocialista társadalmak kultúrájának szerepéről. Ennél a kérdésnél Köpeczi nem titkolja, hogy a marxista alternatívát részesíti előnyben, és egyértelműen magasabb rendűnek tartja a többinél. Ez többek között abból a kijelentésből is nyilvánvalóvá válik, miszerint 'a marxizmus az embert helyezi a kulturális koncepció középpontjába', ezért ez az egyetlen ember-központú kultúra. Köpeczi a marxista megközelítést számos egyéb okból is különbnek tartja a nem marxistánál. Meggyőződése, hogy a kapitalizmussal ellentétben, a marxizmus nem tesz különbséget a 'racionális' technikai haladás és az állítólagos 'irracionális' tár-

sadalmi struktúra között. De nem is akarja leegyszerűsíteni a kultúra fogalmát az ún. 'eszmei' vagy 'intellektuális kultúra' fogalmára. Nem differenciál továbbá a marxizmus a kultúra kifejeződésének különböző formái között sem, így pl. a 'technikai kultúra' és a 'humanista kultúra', vagy az 'elit kultúra' és a 'tömegkultúra' között. A szerző tudja, hogy a tömegkultúra és az elitkultúra ténylegesen létezik. Nézete szerint azonban ezek alapján véve csak a kapitalizmusban léteznek, ahol a törvényeket állítólag a fogyasztói társadalmi ún. 'fogyasztói kultúrája' manipulálja. Véleménye szerint ez nem valósul meg a szocializmusban, bár hasonló jellegű ellentétek manifesztálódására ott is sor kerülhet. Ezek azonban csupán a régi rendszer átmeneti maradványai, s később el fognak tűnni. Kőpeczi teljesen meg van győződve arról, hogy a marxista társadalomelmélet általában a legszélesebb lehetőségeket biztosítja a tömegeknek, mivel célja az, hogy mindenki számára 'elérhetővé tegye a legigazibb kultúra elérését'. Azt tartja, hogy ez volt a magyar kulturális forradalom elsődleges célja 1945 óta, és ez a marxista elmélet alkalmazása tette lehetővé a magyar kultúrának, illetve a kultúra társadalomban betöltött szerepének teljes átorientálását.

Az egész könyv ideológiai alapjául szolgáló befejező fejezet végén Kőpeczi összefoglalja Magyarországon végbement marxista kulturális forradalom főbb összetevőit ill. célkitűzéseit. Ezek a következők: 1. Az uralmon lévő réteg kulturális monopóliumának felszámolása és egyidejűleg az elnyomott osztályok számára a kultúra lehetővé tétele; 2. a társadalom intellektuális kohéziójának erősítése a marxizmus terjesztése révén; 3. új értelmiség felnevelése, az új szocialista társadalom célkitűzéseinek szolgálatába állítása; 4. a hivatalos támogatás kiterjesztése a művészetekre és az irodalomra; 5. az ország társadalmi és kulturális átszervezéséhez a teljes anyagi fedezet állami biztosítása; 6. és végül az említett folyamat egészében a kommunista párt vezető szerepének elismerése.

E fontos bevezető fejezetet követően Kőpeczi részletesen foglalkozik a magyar társadalomban 1945-től megvalósított marxista célkitűzésekkel. Így részletezi a magyar kulturális átalakulás ún. 'objektív tényezőit' (pl. demográfia, település, társadalmi struktúra, társadalmi mobilitás, termelés, jövedelem, fogyasztás, életszínvonal stb.), valamint jellemzi a magyarországi kulturális politika II. világháború utáni három fő szakaszát (1905–1948, 1949–1956, 1957–1975). Ezeken kívül Kőpeczi külön fejezeteket szentel a magyar tudományos intézményeknek, és ezek a kultúra- és az ismeretterjesztésben játszott szerepének, a művészet és az irodalom különféle társadalmi funkcióinak, a magyar oktatási rendszer elit és ezoterikus voltának mindenki számára hozzáférhető és gyakorlatias oktatási rendszerré való átszervezésének. Külön fejezetben foglalkozik a népszerű tömegkultúra olyan intézményeinek fejlesztésével, mint pl. a könyvtárak, folyóiratok, könyvkiadás, kulturális szervezetek, rádió, televízió stb. és végül tárgyalja a magyar közfelfogás, világnézet és életmód átforgatását.

Kőpeczi a magyar és a világkultúra közötti kapcsolat rövid összefoglalásával zárja le mondanivalóját, ismerteti a szóbanforgó kapcsolat kölcsönhatásának növelése érdekében tett erőfeszítéseket. Ez utóbbiakat relatíve sikeres-

nek értékeli, mégpedig a háború utáni évtizedek marxista-vezetésű kulturális forradalom sikereként könyveli el.

Köpeczi „Kulturrevolution in Ungarn” című könyve nem tekinthető az 1945 utáni magyar társadalmi és kulturális átalakulás tárgyilagos értékelésének. A mai magyar uralkodó ideológia iránt nyíltan vallott elkötelezettsége már eleve kizárta teszi ezt. Könyve ennek ellenére hasznos összefoglalás Magyarország kulturális fejlődésének utóbbi idejéről. A könyv a legutóbbi néhány évtized eredményeinek rövid kézikönyveként is használható, illetve felvilágosítást nyújt arról, hogy az ország jelenlegi felépítménye milyen jelentőséget tulajdonít ezeknek az eredményeknek.

Köpeczi munkáját adatokkal támasztja alá, a könyvhöz hasznos válogatott bibliográfia tartozik, és egy hasonlóképpen használható függelék, amely azokat a főbb szereplőket tartalmazza, akik, ill. amik Magyarország háború utáni kulturális átalakításában jelentős szerepet játszottak.”

Ism.: –av–. – Historický časopis (Bratislava), 28. 1980:3. 455–456.

Vázlatos, tartalmi áttekintés. A külföldi olvasó számára nagyon hasznosnak tekinti a közölt gazdag irodalomjegyzéket, ill. a munka forgatását megkönnyítő tárgy- és névmutatót.

V. Egyetemes történelem, különös tekintettel Közép-Kelet Európára

HECKENSAT, GUSZTÁV (szerk.): Aus der Geschichte der ostmitteleuropäischen Bauernbewegungen im 16–17. Jahrhundert. Bp. Akadémiai Kiadó, 1977.

Ism.: Tinschmidt, Alexander – Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Länder Europa 24, 1980:1. 191–193.

Reprezentatív és nagy gondossággal szerkesztett kötet. A recenziens kiemeli Barta G. és Szűcs J. koncepcionális új álláspontjait, amelyek új fejezetet nyitnak a parasztháború történetének kutatásában.

CSIZMADIA, ANDOR – PAULI, LESTAW (szerk.): Studien aus der neueren europäischen Verwaltungsgeschichte. Pécs 1978. A Pécsi Tud. Egyetem Jogtörténeti Tanszékének kiadványai, 3.

Ism.: Slapnicka, Helmut (osztrák) – Österreichische Osthefte 22. 1980:2. 187.

A kötet tanulmányainak tartalmi ismertetése után a szerző véleménye: „A szerzőknek köszönetet kell mondani azért, hogy publikációjukkal lehetővé tették egy sor olyan értékes részlettanulmány megismerését, amelyek a kelet-európai jogtörténet problémáival foglalkoznak.”

HARASZTI, ÉVA H.: Chartism. Bp. Akadémiai Kiadó, 1978.

Ism.: Mock, Wolfgang (London) – Historische Zeitschrift 231. 1980:1. 209–210.

„A szerző nem elemzi olyan mélyen a chartista mozgalom hordozó bázisának érdekkonstellációit. Haraszi ábrázolása a chartizmus fejlődéséről gyakran világos ellentmondásban áll végkövetkeztetéseivel. Egyrészt utal a chartizmus mindenképpen jellemző kispolgári és polgári elemeire, másrészt azokban a statisztikákban, amelyek inkább ezt a megállapítást támasztják alá, a mozgalom majdnem „proeltár” jellegének bizonyítékát látja (164.). Haraszi záró megjegyzése, amely a chartizmus bukását végülis abban látja, hogy történelmileg „túlságosan korán” je-

lent meg, igaz is lehetne, de nyitva hagyja a kérdést, hogy tulajdonképpen mi is okozta azt.”

GONDA, IMRE – NIEDERHAUSER, EMIL: *A Habsburgok*. Bp. 1977. 363.

Ism.: Podrimavszky, Milan – *Historický časopis* (Bratislava) 28. 1980:4. 599–600.

A munkát értékelő és bíráló megjegyzés nélkül csak vázlatosan, tartalmilag mutatja be.

ROBERT A. KANN: *Die Historiographie der Habsburgermonarchie und Robert A. Kann* (A Habsburg-Monarchia historiográfiája és Robert A. Kann).

Ism.: Seewann, Gerhard (München) – *Südost-Forschungen* 39. 1980. 233–239.

Robert A. Kann *Geschichte des Habsburgerreiches 1526–1918*. Wien–Köln–Graz, 1977. c. könyvének bírálata kapcsán a szerző a következőt írja: „Gonda Imre és Niederhauser Emil: *A Habsburgok*. Egy európai jelenség című, 1978-ban már második kiadásban megjelent műve a Habsburg birodalom első modern magyar átfogó ábrázolása, melynek koncepciója Kann koncepciójával összehasonlítható.”

GALÁNTAI, JÓZSEF: *Die Österreichisch–Ungarische Monarchie und der Weltkrieg*. Bp. 1979. Corvina Kiadó.

Ism.: Szerkesztőség, – *Südost-Forschungen* 39. 1980. 281.

A könyv magyar nyelvű változatát az évkönyv 1978-as évfolyamában ismertették, így a szerkesztőség csak néhány apróságot említ meg a német nyelvű változattal kapcsolatban, így pl. hogy szerény bibliográfia egészíti ki a könyvet, s hogy jegyzeteket is tartalmaz. A „REZsL” rövidítést, amelyet korábban nem oldottak fel, a református egyház levéltárára vonatkozik, ahol Burián István gróf hagyatéka található.

I. GONDA: *Verfall der Kaiserreiche in Mitteleuropa. Der Zweibund in den letzten Kriegsjahren (1916–1918)*. Bp. Akadémiai Kiadó, 177 p. 428.

Ism.: *Nuova Rivista Storica*, 1980. máj.–aug. t. 64. f. 3–4. 488–489.

A témát olyan elmélyülten, sokrétűen dolgozta már fel a nemzetközi historiográfia, hogy új interpretációt nehéz nyújtani, a kutató csak a nemzetközi irodalom teljes ismeretében próbálkozhat új perspektívákat nyitni. Gonda arra vállalkozott, hogy a bécsi, budapesti és potsdami levéltárak kiadatlan forrásanyaga alapján elemezze a két nagyhatalom közti kapcsolatok alakulását a döntő években, értelmezze a mechanizmusokat, melyek a két birodalom összeomlását eredményezték. Gonda kutatásainak eredményei nem mindig a legszerencsésebbek. Nyilvánvaló, hogy nem ismeri teljes egészében a kérdés historiográfiáját (nem hivatkozik L. Valiani és D.S. Perman tudósra, akik fontosságú munkáira Ausztria–Magyarország szétválásáról), és anyagát sem tudja megfelelően rendezni. Ahelyett, hogy a már önmagában is teljes témára, az 1916–18-as osztrák–német tengely kapcsolatainak alakulására koncentrálna, amellyel kapcsolatban hasznos kiadatlan anyag áll rendelkezésre, tágabb tematikát próbál rekonstruálni, amelynek nyilvánvalóan nem eléggé ura. Kitérnek ez a könyv két első fejezetében, amikor analizálni akarja a két birodalom belső struktúráját, hogy ezzel megmagyarázza a politikai, gazdasági és társadalmi feszültségek létrejöttét, azokat a feszültségeket, amelyek szerinte az osztrák–német imperializmus agresszív jellegének kialakulásához és

végso vereségéhez vezettek. Nemcsak, hogy témája bemutatásánál kevésbé organikus, interpretációinak is számos gyenge pontja van könyve e részében; nem használ fel történetileg már bebizonyított eredményeket, ehelyett nem eléggé motivált ítéleteket sorakoztat fel, – ez történik pl. akkor, amikor nacionalista áramlatokat az osztályharc elvont képletével próbál magyarázni. Gonda nem eléggé összefüggő és fontoskodó könyve kevésbé sikeres erőfeszítéseket tesz, hogy új vizsgálódás, új szemlélet alapján, marxista szempontból oldja meg az első világháború néhány alapvető problémáját.

Ism.: V.R. Berghahn (University of Warwick) *The English Historical Review*, 1981. ápril. t. 96. f. 379. 468.

Kiemeli a könyvnek a kettős szövetségen belüli feszültséggel foglalkozó részét; gyökereit egyrészt Németország annexió politikája és a kompromisszumos békére való hajthatatlansága, másrészt Ausztria–Magyarország béketörekvéseiben látja. A két hatalom közötti feszült viszonyt elemezve, Gonda két hosszú fejezetben foglalkozik a két ország belső erőviszonyainak alakulásával; az Osztrák–Magyar Monarchián belül élesednek az osztálykonfliktusok, de komplikálják a helyzetet a nem-német nemzetiségek szeparatista törekvései; a Német Birodalom problémái, szerinte, hangsúlyozottabban az osztályellentétekből eredeztethetők. Bár a „német társadalom alapp problémája az első világháborúban a győzelem vagy az osztályharc, a háború folytatása vagy egy polgári-demokrata alkotmány életbeléptetése közötti alternatíva volt”, Gonda állandóan hangsúlyozza a vezető rétegek politikai ellentétek miatti megoszlását is. Könyve e része tehát főleg a „mérsékelt” és a szélsőséges annexió-pártiak közötti hatalmi harc elemzésével foglalkozik. A bőséges levéltári anyagra támaszkodó munkának sikerült érdekes szempontból megközelíteni a közép-európai belpolitika sajátos szövevényeit, koncepcióját a kettős szövetség politikai rendszerei „preimperialista eredeteinek” és viszonylagos elmaradottságának szélesebb összefüggéseibe helyezve. A hasznos monográfia tehát a kelet-európai történészek azon újabb kiadványai közé sorolható, amelyek összetettebb magyarázatot adnak az első világháború kitörésére és lefolytatására, mint amire az „orthodox leninizmus” eddig képes volt.

BEREND, IVÁN T. – RÁNKI, GYÖRGY: *East Central Europe in the 19th and 20th Centuries*. Bp. Akadémiai Kiadó, 1977.

Ism.: Bak, János M. (Univ. of British Columbia) – *Canadian American Slavic Studies* 14. 1980:1. 139.

A tanulmány teljes mértékben igazolja a kötet fedőlapján írtakat, amely szerint „kevés más szerző illetékesebb arra, hogy Közép-Kelet-Európa utolsó két évszázadáról népszerű összehasonlító történelemkönyvet írjon”, mint Berend és Ránki; csupán az a sajnálatos, hogy ilyen rövid, és igen tömör összefoglalást készítettek.

A szerzők a 20. századi magyar történelemben és a gazdaságtörténetben való jártassága már egy ideje köztudott, ez a könyv ugyanakkor azt bizonyítja, hogy Közép-Európa teljes térségéről, Lengyelországtól a Balkánig, ennek társadalmi, kulturális és politikai fejlődéséről tiszta és meggyőző összehasonlítást tudnak nyújtani. Természetszerűleg a társadalmi és gazdasági fejezetek a legeredetibbek, de az általuk ábrázolt kép annyira teljes, hogy ennél jobb tankönyvet erről a tárgyról nem tudnék ajánlani sem a korral foglalkozóknak, sem pedig – kötelező olvasmányként – speciális kollégiumokhoz (pl. a kelet-európai nacionalizmus

vagy az antiszemitizmus tárgykörökhöz). Amennyiben a találó illusztrációkat (mintegy 40 portré, illetve fénykép a történelmi eseményekről) szebben lehetne sokszorosítani, és ha az angol fordítás gördülékenyebb volna...” (itt a recenziens példákat sorol fel a fordítási hibákra) „...akkor nem volna más kívánságom, mint hogy a 'Kultúra' jobban propagálja a könyvet, beleértve egy olyan árat, ami diákok számára is elérhetővé tenné azt, esetleg papírkötésben. A könyv, az említett apróbb hiányosságoktól eltekintve, komoly hozzájárulást jelent a Kelet-Európával foglalkozó tanulmányokhoz, amiért a szerzők méltók elismerésünkre.”

KEREKES, LAJOS: Von St. Germain bis Genf. Österreich und seine Nachbarn 1918–1922. Wien – Köln – Graz, 1979.

Ism.: Malfer, Stefan – Österreichische Osthefte 22. 1980:2. 183–186.

A recenziens a könyv egyik legfőbb erényének az átfogó ábrázolási módot emeli ki: „Míg ugyanis az osztrák köztársaság első éveinek külpolitikai összefonódásait – a kézikönyvektől eltekintve – mindeddig csupán egyes tanulmányok formájában vizsgálták – amelyek Ausztriának egy szomszédos országhoz fűződő viszonyát, vagy részletkérdéseket, pl. Karintia vagy az Anschluss, elemezték –, addig először ebben a műben találkozunk olyan átfogó és részletes ábrázolással, amely figyelembe veszi Ausztria minden szomszédos államát és a határokon túllépő problémákat is.”

„A könyv különleges érdeme, hogy Kerekes minden problémánál azokat a rendkívül összetett, sokrétegű erőket vizsgálja, amelyek ebben az átmeneti korszakban a legkülönbözőbb eszközökkel kísérelték meg elképzeléseik megvalósítását. Ezek tárgyalása során a szerző nemcsak a különböző országok céljait, hanem a társadalmilag, gazdaságilag és ideológiailag differenciált érdekcsoportok rejtett céljait is kidolgozza. Ha a szerző ezeket az irányzatokat nem is boncolja ugyanolyan pontossággal minden országban – ami egyébként is csak egyik vagy másik ország specialistájának tűnhet fel –, így mégis ez a módszer a kulcsa annak a mérlegelt véleménynek, amelyre a szerző jut. A mű egyrészt az egyes problémákkal kapcsolatban megjelent irodalom részletes és kritikai összefoglalásán – amelynél egyébként a többnyire nyelvi okokból nem használt magyar művek közvetítésére is utani kell –, másrészt pedig a budapesti és bécsi levéltárakban és különösen a bonni külügyminisztérium levéltárában végzett studiumokon nyugszik. Ennélfogva a könyv érdeme az, amint már a bevezetőben is említettük, hogy összképpen ábrázolja azokat a problémákat, amelyek éppen ezáltal, összefüggéseikben válnak láthatóvá, amelyhez a szerző számos új forrásanyagot szolgáltat. Érdekes a bécsi magyar nagykövet, Gratz Gusztáv két publikálatlan kézirat. A könyv fordítása nagyon jó. Sok segítséget adó kronológia egészíti ki a kritikai apparátust.”

Ism.: F.K. – Československý časopis historický (Praha), 28. 1980:5. 771.

A mű annotált áttekintése a csehszlovák történészek számára a munkának első sorban azokat a részeit tekinti érdekesnek és értékesnek, ahol a szerző az elemzett kérdésekre az eddig fel nem tárt levéltári adatokra támaszkodva próbált választ adni.

Ism.: D.K. – Historický časopis (Bratislava), 29. 1981:1. 144.

Néhány mondatos tartalmi összefoglalás.

GLATZ, FERENC (szerk.): Ostmitteleuropa im Zweiten Weltkrieg (Historiographische Fragen) Budapest, 1978. Akadémiai Kiadó.

Ism.: Király, Béla K. – Slavic Review 39. 1980:2. 330.

„A II. világháború történetével foglalkozó Magyar Nemzeti Bizottság 1973-ban Budapesten nemzetközi konferenciát rendezett. A konferencián elhangzott előadások (és az ezzel kapcsolatos kommentárok) gyűjteménye számos, köztük jónéhány kiemelkedő szovjet, nyugat-európai és közép-kelet-európai szocialista tudós hozzászólását tartalmazza. A tanulmányok együttesen foglalják össze a témakörben a 60-as években végzett kutatások eredményeit. A tanulmányokra ugyan jellemző a szovjet-központúság, mégis elegendő figyelmet szentelnek a Nagy Szövetség nyugati tagjainak Közép-Kelet-Európa felszabadításában játszott szerepének. Érthető módon jelentős hangsúlyt fektetnek a meghódított országok, valamint a náci Németországgal szövetségben álló országok ellenállási mozgalmainak. A szerzők kellő súlyt helyeznek a különböző államok belpolitikai és gazdasági megfontolásai, valamint a térség katonai műveletei közötti interrelációkra. A szerkesztő véleménye szerint ezek képezik az Egyesült Államokban, a Szovjetunióban ill. a kelet- és nyugat-európai országokban folyó tudományos kutatás központi témáit.

A könyv egészében nem is lehet annyira átfogó jellegű, mint egy monográfia, de a tárgykörben folyó világméretű kutatások nagyszerű összefoglalása. A szakemberek számára jelentős értékkel bír.”

Ism.: Tinschmidt, Alexander – Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 28. 1980: 3. 388.

„A kötet előnyeire tartozik, hogy a szerzők – mindenekelőtt a politikai- és diplomáciatörténet tematikájához új forrásokat tártak fel és ezeket szembesíteték régi értékelésekkel.”

(Az MTA Történettudományi Intézete Tudományos Információs Osztály nyelvi referenseinek dokumentációja alapján összeállította: Petneki Áron.)